tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 13 2 2014

Klaas Kaag

Beter laat dan no

● *Het vrouwtje van de Eikenpage (*Favonius quercus*) dat op 21 juli 2013 werd gezien in Hippolytushoef. Foto: Mw. A. Boontjes-Willeboordse.*

Het vlinderjaar 2013 kwam maar moeizaam op gang. Door de aanhoudende noordenwind bleven de temperaturen laag, zeker dicht bij de kust. Pas vanaf eind juni begonnen de temperaturen een beetje vlindervriendelijk te worden en begonnen de vlinders te vliegen. En hoe!

Geruststelling

Tussen half juli en eind augustus 2013 zaten de tuinen vol met vlinders. De Nationale Tuinvlindertelling van 2, 3 en 4 augustus leverde een record aantal vlinders op (Radstaat *et al.*, 2013). Door het koude voorjaar ontstond de indruk dat de vlinders het moeilijk hadden. Er waren maar weinig mooie vlinderdagen en er werden weinig vlinders gezien. Uit de dagvlindermonitoring blijkt echter dat de aantallen vlinders dit voorjaar vrij normaal waren. Het was vooral het aantal tellingen dat wat achter bleef. We zullen pas in het voorjaar van 2014 zien hoe de echte voorjaarsvlinders het voorjaar van 2013 doorgekomen zijn, maar de vlinders met meerdere generaties per jaar, zoals het Icarusblauwtje en de kleine parelmoervlinder, lijken het voorjaar goed doorgekomen te zijn.
Opvallender is dat het gemiddeld aantal getelde vlinders op de monitoringroutes in Noord-Holland lager bleef dan gemiddeld in de periode 1990-2012. Landelijk was er juist sprake van een duidelijk verhoogde piek in week 29 met bijna twee maal zoveel vlinders op de route dan gebruikelijk. Wel waren er dit jaar in Noord-Holland veel langer en later hoge aantallen vlinders, van week 29 tot week 34/35. Daarna was het ook snel afgelopen. De monitoring was niet slecht, maar in Noord-Holland was het in 2013 juist buiten de routes het leukst.

In de tuin

Algemene dagvlinders in tuinen met voldoende nectaraanbod zijn de drie witjes, citroenvlinder, kleine vos, dagpauwoog, atalanta, distelvlinder en de laatste jaren ook de gehakkelde aurelia. Ook het boomblauwtje fladdert rond de struiken in veel tuinen en plantsoenen. Vooral de kleine vos was dit jaar opvallend aanwezig van juli tot in september, mooi in de vakantieperiode met de vlinderstruiken volop in bloei. Het is lang geleden dat er zoveel kleine vossen te zien waren. Ook voor de dagpauwoog was het een goede zomer, al waren de aantallen niet extreem hoog. Deze soort stal echter de show door te pieken tijdens de nationale tuinvlindertelling, terwijl de veel talrijkere kleine vos net een dipje had. Er waren deze zomer ook relatief veel citroenvlinders, zij het in Noord-Holland wat minder dan in het oosten van het land. Het boomblauwtje was juist wat minder prominent aanwezig dit jaar.

Trekvlinders

Extreem hoge aantallen van kleine vos en dagpauwoog worden vaak veroorzaakt door het binnentrekken van vlinders die elders in Europa opgegroeid zijn, maar het matige weer in voorjaar en vroege zomer kan er voor gezorgd hebben dat dit jaar juist veel rupsen ‘uit eigen kweek’ groot konden worden. De atalanta en de distelvlinder daarentegen zijn twee echte trekvlinders die hier niet of nauwelijks kunnen overwinteren. Soms komen ze massaal binnen waaien en soms zijn ze nauwelijks te zien, afhankelijk van de wind en de situatie in het herkomstgebied. Voor beide soorten was het een vrij gemiddeld jaar. Atalanta’s werden vanaf april

oit: Vlinderjaar 2013

Oranje luzernevlinder. Foto: Joost van der Sluijs.

Boomblauwtje. Foto: Bert Pijs.

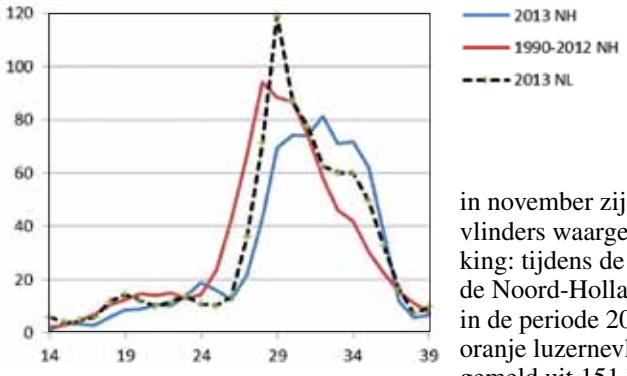

Figuur 1. Gemiddeld aantal vlinders op Noord-Hollandse routes in de periode 1990-2012, en op de Noord-Hollandse routes en landelijk in 2013 (Bron: Landelijk Meetnet Vlinders).

regelmatig gezien, distelvlinders vanaf eind mei, maar voor beide soorten geldt dat eigenlijk vooral in augustus grotere aantallen per waarneming werden gezien. Eind augustus werd gedurende enige dagen gerichte trek gemeld langs de kust, waarbij vooral atalanta's betrokken waren. Spectaculair was het voorkomen van de oranje luzernevlinder. Al half juni werden de eerste oranje luzernevlinders gezien, maar pas in augustus barstte het los met waarnemingen in de hele provincie. Daarna werd het weer snel minder, mede door het slechte weer in het najaar, maar nog tot ver in november zijn oranje luzernevlinders waargenomen. Ter vergelijking: tijdens de inventarisaties voor de Noord-Hollandse dagvlinderatlas in de periode 2000-2009 werd de oranje luzernevlinder 897 maal gemeld uit 151 kilometerhokken (Kaag, 2012); in 2013 782 maal uit maar liefst 383 kilometerhokken.

Leuke ontwikkelingen

Naast deze dynamische en trekkende vlindersoorten zijn er ook meer kritische soorten die het in 2013 goed gedaan hebben. Om te beginnen de keizersmantel. Deze grote parelmoervlinder was sinds 1980 als standvlinder uit ons land verdwenen, maar wordt al sinds eind jaren negentig regelmatig gezien in Zuid-Kennemerland. In 2012 nam het aantal waarnemingen echter spectaculair toe en werden ook meerdere exemplaren tegelijk waargenomen in de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD). In 2013 zette deze trend zich voort en werden in juli en augustus vele exemplaren gemeld, niet alleen in de AWD en directe omgeving, maar ook in het Noordhollands Duinreservaat, in Zaandam en in het Gooi. Ook elders in het land lijkt de keizersmantel weer terug te zijn, getuige maar liefst 22 waarnemingen tijden de tuinvlindertellingen (Radstaat *et al.*, 2013).
Ook van de duinparelmoervlinder zijn veel meer exemplaren waargenomen dan we de laatste jaren gewend waren. Na een piek in 1997 namen de aantallen elk jaar verder af. De laatste twee jaar leek het tij wat gekeerd en dat wordt in 2013 bevestigd. De duinparelmoervlinder had mogelijk het beste jaar van deze eeuw.
De grote parelmoervlinder heeft nog steeds zijn basis op Texel en de aantallen waren dit jaar niet veel anders dan de afgelopen jaren. Wel werden de Helderse vlinderaars aangenaam verrast doordat begin juli enkele grote parelmoervlinders het Marsdiep overstaken en gedurende ruim een maand in de duinen te zien waren. Noordenwind heeft niet alleen maar nadelen!
Met de kleine parelmoervlinder gaat het de laatste jaren, vooral in ▶

● *Atalanta en Gehakkelde aurelia. Foto: Bert Pijs.*

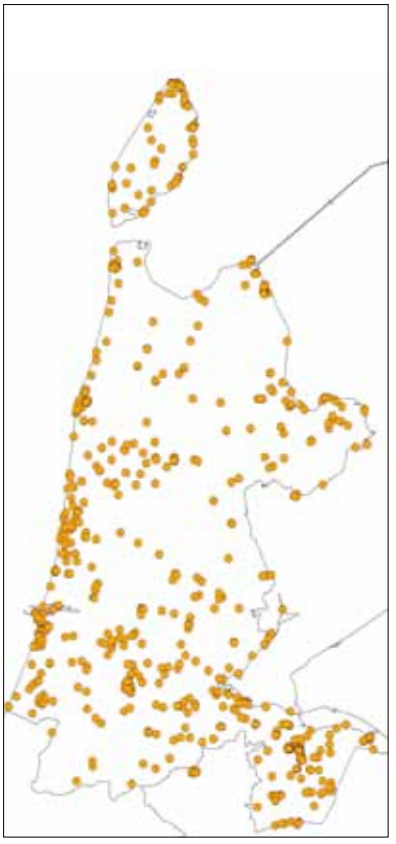

● *Figuur 2. De Oranje luzernevlinder werd in 2013 uit 383 kilometerhokken gemeld (Bron: NDFF).*

de duinen, niet zo heel goed. Ook in 2013 waren de aantallen niet spectaculair, maar ook deze soort was in juli en augustus nadrukkelijk aanwezig. Wie wist waar te zoeken, kon van eind april tot in oktober kleine parelmoervlinders tegenkomen.
Een duinvlinder die het wel goed doet is de kommavlinder. De ontwikkelingen in Den Helder laten duidelijk zien dat kleine beheermaatregelen soms grote gevolgen kunnen hebben. In dit geval positieve, want de kommavlinder heeft de wereld buiten de Grafelijkheidsduinen ontdekt en is dit jaar zelfs al 8 km verder naar het zuiden in de duinen bij Julianadorp gesignaleerd. Deze gebiedsuitbreiding is hoognodig, want gemiddeld vliegt er nu nog maar ongeveer een kwart van de aantallen die er twintig jaar geleden rondvlogen (Van Swaay & Plate, 2013).
Ook de eikenpage doet het goed. Tot zo'n tien jaar geleden kwam deze vlinder vrijwel alleen voor in de bossen van het Gooi en de kustduinen, met de Schoorlse Duinen als noordgrens van het areaal. Incidentele waarnemingen in de regio Amsterdam/Amstelveen wezen op uitwisseling tussen de duinen en het Gooi. In 2002 werd de eikenpage voor het eerst waargenomen op Texel, waar de vlinder nu jaarlijks wordt gezien bij de eiken in de duinen. In 2003 werd een vrouwtje gezien langs de noordkant van het Robbenoordbos. Pas tien jaar later kreeg deze waarneming een vervolg toen wederom een vrouwtje zich vertoonde in de tuin van de familie Boontjes in Hippolytushoef. Een maand later, eind augustus 2013, werd ook op twee plaatsen in het Robbenoordbos een exemplaar waargenomen. De vraag is nu of de eikenpage zich al die tijd heeft weten te verstoppen, of dat het zwervers zijn vanuit de kerngebieden? Er wordt in en rond het Robbenoordbos de laatste jaren intensief gevlinderd en na de waarneming in 2003 is er ook een aantal malen gericht naar de eikenpage gespeurd. Het lijkt daarom waarschijnlijk dat in 2013 zwervers het noorden bereikt hebben. Net als in 2012 overigens, toen een eikenpage werd waargenomen in Den Helder. Zwervende eikenpages zijn geen vreemd verschijnsel, gezien de waarnemingen bij Amsterdam. De afgelopen paar jaar doet de eikenpage het goed en zijn de populaties flink toegenomen. Het is niet zo vreemd dat er dan zwervers opduiken buiten de bekende gebieden.

Conclusie

Ja, het was een goede vlinderzomer in 2013. Voor de meeste mensen vooral doordat er juist in de zomervakantie veel vlinders op de vlinderstruik zaten. Maar ook de vlindertellers waren niet ontevreden. Op de monitoringroutes werden hogere aantallen geteld dan we de laatste paar jaar (sinds 2006) gewend waren, al vallen ze in het niet bij de aantallen die in de jaren negentig van de vorige eeuw gebruikelijk waren. De keizersmantel, kommavlinder en eikenpage laten echter zien dat vroeger niet alles beter was.

Met dank aan Kars Veling en Chris van Swaay (Vlinderstichting) voor het beschikbaar stellen van gegevens en het becommentariëren van de tekst van dit verhaal.

Klaas Kaag
klaas.kaag@hetnet.nl

Literatuur

● KAAG, K. (red.), 2012. Vlinders van Duin tot Dijk. De dagvlinders van Noord-Holland 2000-2009. Landschap Noord-Holland/De Vlinderstichting.
● RADSTAAT, I., C. VAN SWAAY & L. VAN AGT, 2013. 180.000 vlinders tijdens tuinvlindertelling. Vlinders 28(4) blz. 5.
● VAN SWAAY, C. & C. PLATE, 2013. De Kommavlinder. Vlinders 28(3) blz. 8.